
Dušan Biber

Pastir brez črede. Dr. Ivan Šubašić in OSS Shepherd Project

"Ali v tem trenutku, ko se mi nudi priložnost, da v vrstah Vaše zmagovite armade izpolnim svojo dolžnost do svojega naroda, lahko prosim za privilegij, da na Vas, g. Predsednik, naslovim to pismo?"

Sem ban Hrvatske, vendar se ne želim sam predstaviti. V svojem življenju sem bil najprej pastir in v svojih čustvih sem ostal privržen svoji deželi in svojemu narodu." Tako je dr. Ivan Šubašić 19. oktobra 1943 pisal predsedniku Franklinu Rooseveltu.

Zapisal je, da je *"srečen, ker mi Vi g. Predsednik in Vaša armada dajeta priložnost, da delam za dobro hrvatskega naroda in hkrati prav tako v korist naših bratskih srbskega in slovenskega naroda in za rešitev Jugoslavije (...)"* Dodal je, da odhaja s predsednikovim znanjem in dovoljenjem na izpolnitev velikega podviga v prepričanju, *"da bo moj narod dobil priznanje svoje narodne individualnosti"*. Zavzel se je za bolj srečno in boljšo Jugoslavijo, brez sleherne hegemonije in dominacije, za enakopravne južnoslovanske narode. Slednjič je še zaprosil, da bi se tudi osebno srečal z ameriškim predsednikom.¹

General William Donovan, direktor ameriške vojaške obveščevalne službe OSS (Office of Strategic Services - Urad strateških služb), je v spremnem memorandumu dva dni kasneje, 21. oktobra 1943, predsedniku Rooseveltu sporočil tudi naslednje:

"Ban je voljan, da gre za OSS najprej v Italijo in potem še osebno v Jugoslavijo, da bi vzpostavil neposredni stik s političnimi in vojaškimi voditelji Hrvatske. Razume se, da bo šel zgolj kot vojak in domoljub, da bi nam pomagal v našem boju proti sovražniku."

General Donovan je sporočil, da namerava dr. Šubašić navezati stike ne samo z odporniškim gibanjem, marveč tudi z generalnim štabom hrvatskega domobranstva, ki da šteje 150.000 mož. Hrvatski ban je bil voljan pomagati pri zbiranju vseh možnih informacij o položaju v Jugoslaviji, prepričevanju hrvatskih vojaških voditeljev, da se pridružijo zaveznikom in pri vzpostavitvi zveze s Titom. Donovan ni prevzel nobenih političnih obveznosti v dotedanjih pogovorih z dr. Šubašićem. *"Prepričan sem, da nam ban lahko zelo koristi pri utiranju poti našim silam,"* je dodal Donovan.²

Navedeno in povzeto pismo dr. Šubašića je obširno citiral že leta 1960 dr. Ante Smith Pavelić v emigrantski Hrvatski reviji. Omenjal je, da sta se dr. Šubašić

¹ The National Archives and Records Administration (dalje NARA), Washington, D.C., Record Group (dalje RG) 226, Entry (dalje E) 160, Box (dalje B) 26, Folder (dalje F) 167, New York-SI-PRO-17, dr. Ivan Šubašić predsedniku ZDA, 19. 10. 1943. Deklasificirani dokumenti o operaciji Shepherd Project so ohranjeni v škatli (boxu) št. 26, v fasciklih (folderjih) 167-169 v fondu newyorškega urada OSS. V nadaljevanju navedeni dokumenti so vsi iz te škatle, razen v primerih, ko je to posebej označeno.

² Direktor William J. Donovan, memorandum za predsednika, 21. 10. 1943. V biblioteki in arhivu predsednika Roosevelta v Hyde Parku, v državi New York so originalna poročila Donovana amerišskemu predsedniku dostopna v fondu Roosevelt Papers, President's Safe File, Donovan Reports, kot to navaja Kirk Ford, Jr.; *OSS and Yugoslav Resistance, 1943-1945*. Texas A&M University Press, College Station, 1992, str. 192, op. 2.

in general Donovan sestala že 26. avgusta 1943. Donovan je napovedal zavezniško izkrcaje na vzhodni obali Jadrana, dr. Šubašić pa obljubil vsestransko sodelovanje in 16. septembra pripravil svoje predloge v posebnem opomniku in ponudil, da še pred zavezniško invazijo gre v Jugoslavijo. Skušal bi na zavezniško stran pritegniti hrvatsko domobranstvo. Dr. Ante Smith Pavelić je bil bližnji sodelavec dr. Šubašića, vzdrževal je tesne zveze z ameriško vojaško obveščevalno službo in občasno poročal tudi o politični dejavnosti in intimnih razmišljanjih dr. Šubašića.³ Nekdanji osebni tajnik dr. Šubašića, pokojni hrvatski akademik prof. dr. Dragovan Šepić je leta 1983 v svoji monografiji o vladi Ivana Šubašića obširno povzel in navajal omenjeno razpravo dr. Smitha Pavelića.⁴ Nihče pa doslej ni omenjal pisma generala Donovana, niti ne širšega okvira dolgoročno načrtovane operacije OSS, ki je dobila kodiran naziv Shepherd Project.

Te tematike se v svoji doktorski disertaciji, obranjeni leta 1980 na Mississippi Collegeu v ZDA, Kirk Ford, Jr., ni niti dotaknil, ko je pisal o delovanju OSS in stališčih te organizacije do jugoslovanskega odporništvu 1943-1945. Pisec je po doktoratu še celih dvanajst let raziskoval to tematiko in jo dopolnjeval z novo odprtimi fondi OSS v ameriškem Nacionalnem arhivu v Washingtonu, D.C.

Značilno je, da se ta ameriški znanstvenik, ki svoje naklonjenosti četnikom niti ne skriva, pri skopi omembi operacije Shepherd Project⁵ sklicuje zgolj na popularno pisani življenjepis generala Donovana, ki ga je že deset let prej, objavil Anthony Cave Brown.⁶ Arhivistka v ameriškem Nacionalnem arhivu dr. Amy Schmidt je povzetek svojih ugotovitev iz še neobjavljene doktorske disertacije, dopolnjen z raziskavami v britanskem Public Record Office-u, v referatu "Hrvatska in zahodni zavezniki" predstavila znanstveni javnosti konec oktobra 1995 v Washingtonu D.C. na vsedržavnem znanstvenem posvetovanju American Association for the Advancement of Slavic Studies.

Dr. Amy Schmidt omenja in analizira Shepherd Project zelo zgoščeno in pregledno na komaj sedmih straneh svojega referata. Direktor Foreign Nationalities Branch OSS (FNB - Odsek za tuje narodnosti) DeWitt C. Poole je že maja 1942 navezal prisrčne stike z dr. Ivanom Šubašićem in ga oktobra istega leta predstavil Allenu Dullesu iz tajne službe, po vojni direktorju CIA. Že od marca 1942 je dr. Ivan Šubašić v očeh funkcionarjev OSS veljal kot vselej zanesljiv. Redno je sodeloval na zborovanjih, ki jih je prirejela mednarodna delavska organizacija (International Workers Organisation - IWO). Ko je velikosrbskemu jugoslovanskemu veleposlaniku v Washingtonu Konstantinu Fotiću uspelo zapreti jugoslovanski informacijski center v New Yorku, je dr. Šubašić avgusta 1943 navezal nov odnos z OSS. Skupaj z Bernardom Yarrowom iz newyorškega urada za tajno službo je šefu tega urada Johnu C. Hughesu 21. septembra 1943 predložil svoj načrt za prodor v Jugoslavijo.

V Bariju v Italiji naj bi uredili operativno bazo, na čelu OSS misije naj bi bil dr. Šubašić skupaj z 'jugoslovansko' usmerjenimi Srbi, Hrvati in Slovenci. Dr. Šubašić bi vzpostavil tesno zvezo med partizanskimi enotami in Hrvatsko seljačko stranko, nato pa še s poveljniki Pavelićevega hrvatskega domobranstva. Dr. Šubašić naj bi

³ Ante Smith Pavelić: Dvoje akcije bana Šubašića. Hrvatska revija, X, zv. 4, Buenos Aires; NARA, RG 226, E 100, B 120, New York -FNB-INT-33.

⁴ Dragovan Šepić: *Vlada Ivana Šubašića*. Zagreb 1983, str. 125-130.

⁵ Kirk Ford Jr., n. d., 165-166.

⁶ Anthony Cave Brown: *The Last Hero: Wild Bill Donovan*. New York 1982, str. 663-664.

med vsemi temi skupinami ob pomoči OSS razpredel dragoceno obveščevalno mrežo. Po teheranski konferenci treh velikih novembra 1943 pa je Shepherd Project postal skupni podvig OSS in State Departmenta in zveza Yarrow-Šubašić je trajala vse do februarja 1945.

Dr. Kirk Ford Jr. se je rajši omejil na kritična razmišljanja o dr. Šubašiću nasploh in o možnih motivih OSS pri operaciji Shepherd Project. Donovan je po njegovem mnenju vzdrževal tesne stike z dr. Šubašićem morda kot protiutež neomejeni britanski podpori Titu. Bernard Yarrow je od septembra 1944 do februarja 1945 sproti obveščal Donovana o pogajanjih in odnosih med Titom in dr. Šubašićem. "Yarrow je dejansko priskrboval skrajno občutljive politične obveščevalne podatke. Če bi bila ta akcija odkrita ali bi zgolj vzbudila sum, bi to imelo skrajno pogubne posledice za anglo-ameriške odnose," je zapisal dr. Ford in dodal, da je Donovan hotel OSS trajno vtakati v ameriško diplomacijo, tako da te organizacije po vojni ne bi zavrgli kot ponošene obleke.⁷

Med dvomesečnimi raziskavami v ameriškem Nacionalnem arhivu v Washingtonu, D.C. v pozni jeseni leta 1988 mi je šele po sistematičnem pregledu deklasificiranih arhivskih fondov raznih po svetu razpredenih ustanov in uradov OSS uspelo odkriti gradivo operacije Shepherd Project (deklasificirano leta 1986) v newyorškem uradu te ameriške obveščevalne organizacije, predhodnice CIA. Pokojni prof. dr. Ljubo Boban, član predsedstva Jugoslovanske in kasneje Hrvatske akademije znanosti, vrhunski strokovnjak za HSS, dolgoletni prijatelj in kolega je navezal stike z nekaterimi hrvatskimi založniki, da bi skupaj objavila in komentirala zbirko najvažnejših dokumentov OSS o operaciji Shepherd Project, dopolnjeno z izborom dokumentov iz britanskega Public Record Officea v Londonu in z uvodno razpravo. Žal te pobude spričo razpada SFRJ, vojne na Hrvatskem in prezgodnje smrti akademika Bobana ni bilo mogoče uresničiti ne v Zagrebu in še manj v Ljubljani.

Morda ne bo odveč kot zanimivost omeniti, da je izbor citatov iz najvažnejših dokumentov o operaciji Shepherd Project CIA 1965 za interno rabo natisnila v zbirki memorandumov za predsednika pod naslovom "Od Petra do Tita". Med poročili OSS Beli hiši je to bila ena najbolj obsežnih in podrobnih serij memorandumov.⁸

Razumljivo je, da ni mogoče v pričujoči razpravi predstaviti vseh okoliščin in samega Shepherd Project v celoti. Opozoriti je mogoče le na nekatere najbolj zanimive značilnosti in podrobnosti. Odsek za tuje narodnosti OSS (FNB) je navezal stike z več jugoslovanskimi politikami, ki so se zatekli v ZDA. Med njimi velja poleg dr. Šubašića omeniti tudi osebnosti, kot sta n.pr. Sava Kosanović, po vojni veleposlanik FLRJ v Washingtonu in Franc Snaj, prvak Slovenske ljudske stranke. Sava Kosanović se omenja tudi v operaciji Shepherd Project.⁹ Iz literature že znano in prej omenjeno prvo srečanje dr. Šubašića z generalom Donovanom 26. avgusta 1943 v hotelu St. Regis v New Yorku sta pripravila John C. Hughes in Bernard Yarrow "ne zaradi kakšnega posebnega načrta, marveč le kot možen koristen kontakt za bodoče

⁷ Glej op. 5.

⁸ World War Two Studies Association, Newsletter No. 52, Fall 1994, From Studies in Intelligence Index, 1955-1992, str. 20 - Memorandum for the President: From Peter to Tito, William J. Donovan, Spring 1965.

⁹ NARA, RG 226, E 141, B 4, WASH-OSS-REG-15, The Study of Foreign Political Developments in the United States. A New Field of Political Intelligence. Report by the Chief of the Foreign Nationalities Branch to the Director of Strategic Services on the organization of the Branch and its operations to 31. December 1944, str. 4-5.

operacije." Donovan je želel, naj se tudi njegov pomočnik polkovnik Edward Buxton sestane z dr. Šubašićem.¹⁰ Še pred tem sestankom je dr. Šubašić zagotovil, da bo z zadovoljstvom sodeloval z OSS, ko bo razvoj dogodkov v Jugoslaviji to zahteval.¹¹ V načrtu za vdor v Jugoslavijo je dr. Šubašić predlagal, naj bi v Bariju ali Brindisiju v južni Italiji vodil misijo, v kateri bi bili Srb, Hrvat Tomašić in Slovenec, polkovnik Burja, s tem da srbskega člana predlaga Banac, vodja jugoslovanskega Lloyda. Stike naj bi navezali s približno 1250 jugoslovanskimi oficirji v italijanskih taboriščih za vojne ujetnike, s poverjeniki HSS v NDH, pa tudi s partizani.¹² Cavendish Cannon, načelnik oddelka za jugovzhodno Evropo v State Departmentu, je bil izredno skeptičen glede tega Šubašićevega načrta in izbora sodelavcev z obrazložitvijo, da je "projekt v bistvu manifestacija hrvatskega separatističnega duha", zasnovan na želji za hrvatsko prevlado v obnovljeni Jugoslaviji.¹³ John C. Hughes pa je zavračal sleherne politične implikacije, češ da gre predvsem za zbiranje vojaških obveščevalnih podatkov prek mreže, ki jo je spletel dr. Šubašić.¹⁴

State Department je vztrajal, da lahko ban dr. Šubašić krene na pot izključno kot posameznik, ne pa pod pokroviteljstvom State Departmenta ali ameriške vojske.¹⁵ Oddelek OSS za moralne operacije (MO) je nameraval v Italijo takoj poslati dr. Šubašića in Sava Kosanovića skupaj s šestimi izvežbanimi strokovnjaki OSS, ki naj bi organizirali črno propagando, širjenje lažnih govoric in razpredli mrežo agentov v te namene.¹⁶

General Donovan se je potem 16. oktobra 1943 v newyorškem hotelu St. Regis znova sestel z dr. Šubašićem. John C. Hughes in Bernard Yarrow sta bila prav tako prisotna pri tem enoinpolurnem pogovoru.¹⁷ Ob tej priliki je vsa načrtovana operacija tudi dobila šifro Shepherd Project.¹⁸ Vendar do pričakovanega in tako zelenega sestanka dr. Šubašića s predsednikom Rooseveltom ni prišlo. Dr. Dragovan Šepić navaja razna ugibanja dr. Anteja Smith-Pavelića o možnih razlogih za odpoved pričakovanega prihoda dr. Šubašića v Italijo in izostanek sprejema pri predsedniku Rooseveltu.¹⁹ General Donovan je predsedniku Rooseveltu pokazal celoten dosje o načrtovani operaciji. Predsednik se je še posebej zanimal za osebnost bana Šubašića. Donovan je želel vse še osebno preučiti, preden bi dal svoja dokončna priporočila združenim načelnikom štabov ameriških oboroženih sil.²⁰ John C. Hughes ni vrgel puške v koruzo in si je prizadeval, da bi se vsaj državni sekretar za zunanje zadeve Cordell Hull sestel s hrvatskim banom in da bi pridobil potrebna dovoljenja za odhod načrtovane misije.²¹

Sava Kosanović se je oglašil s predlogom, da mu dodelijo skupino Srbov, ki so že v službi OSS, kot so Aleksander Vucinich, dr. Nicholas Mirkovich in Vladimir Lazović iz Črne gore, ki bi vsi sodelovali z dr. Šubašićem. Tako bi jugoslovanska

¹⁰ John C. Hughes - C. Edward Buxton, 26. 8. 1943.

¹¹ Bernard Yarrow - John C. Hughes, 25. 8. 1943.

¹² Bernard Yarrow - John C. Hughes, 21. 9. 1943, Penetration of Yugoslavia Project.

¹³ C.W. Cannon - MacMurray, 25. 9. 1943.

¹⁴ John C. Hughes - Hugh Wilson, 1. 10. 1943.

¹⁵ John C. Hughes - G. Edvard Buxton, 23. 9. 1943.

¹⁶ Nedatirana beležka P.D.

¹⁷ John C. Hughes - Whitney Shepardson, memorandum 16. 10. 1943.

¹⁸ John C. Hughes - Patrick Dolan, 16. 10. 1943.

¹⁹ D. Šepić, n. d., str. 129.

²⁰ Patrick Dolan - John C. Hughes, 27. 10. 1943.

²¹ Beležka J. C. Hughesa, 6. 11. 1943.

misija postala predvsem hrvatska in srbska.²²

Ministrski predsednik begunske kraljevske vlade Božidar Purić je 3. decembra 1943 v imenu kralja povabil dr. Šubašića, naj v komisiji za Sredozemlje predstavlja Kraljevino Jugoslavijo.²³ John C. Hughes je to vabilo ocenil kot veliko priložnost za hitrejšo uresničitev načrtov OSS pri operaciji Shepherd Project.²⁴ Dr. Šubašić je kraljevo vabilo v načelu sprejel, vendar je bil voljan poverilnice in navodila sprejemati izključno od kralja, ne pa od vlade.²⁵ Dr. Ivan Marija Čok, v tistem času tudi sam uslužbenec OSS, je prek šefa tajne službe za Balkan Roberta Joycea brez uspeha vabil dr. Šubašića kot podpredsednika v svojo načrtovano vlado.²⁶ Dr. Šubašić je to ponudbo odklonil, ker da v Čokovi vladi ne bi bili primerno zastopani tudi politični predstavniki srbskega naroda.²⁷

Dr. Šubašić je konec decembra 1943 nakazoval možnost, da se Titovim partizanom z njegovo pomočjo pridružijo tudi nekateri dotlej nasprotujoči si elementi. Ameriški major Farish naj bi o tem obvestil Tita in zaprosil za mnenje.²⁸ Po podatkih OSS prek Berna naj bi si Nemci prizadevali odvrniti dr. Vlatka Mačka, predsednika HSS od namere, da se njegova stranka pridruži Titovim privrženecem.²⁹ Šef tajne obveščevalne službe OSS Whitney Shepardson je o tem obvestil pomočnika državnega sekretarja v State Departmentu Adolfa A. Berlea in dodal, da je predstavnik OSS zadolžen, da banovo sporočilo prenese Titu.³⁰

Sovjetska ambasada v Kairu ni pokazala nobenega zanimanja za prihod dr. Šubašića in je menila, da niti ni treba o tem Moskve vprašati za mnenje. Britanski Foreign Office pa je želel prej ugotoviti, kakšni so Titovi pogledi. Hrvatski ban naj ne bi krenil na pot v Kairo in tam čakal na nadaljnji razvoj dogodkov.³¹ Bernard Yarrow je zato predlagal, naj prek majorja F. (arisha) čimprej dobe odgovor o stališču Tita.³²

Za načrtovani Šubašičev prihod v Kairo s pomočjo OSS je izvedel tudi britanski veleposlanik pri jugoslovanski begunski vladi v Kairu Stevenson. Poročal je, da je bil sovjetski veleposlanik v ZDA mnenja, da bi bilo posredovanje dr. Šubašića za sporazum med Titom in Vlatkom Mačkom obsojeno na neuspeh, ker je večina članov HSS tako in tako že v partizanskem gibanju. Britanci pa so se bali, da ne bi mogli več nadzorovati Šubašičeve dejavnosti, ko bi ta prišel v Jugoslavijo.³³ Vendar je bil Titov pozitiven odgovor, da je voljan sestati se z dr. Šubašićem v svojem štabu, poslan iz Kaira v Washington 15. februarja 1944. Ker ni bilo moč po morju priti v Jugoslavijo, pristanek z letalom pa ni bil vselej možen, je nastalo vprašanje, če bi ban dr. Šubašić glede na svoja leta sploh lahko uporabil padalo.³⁴

Bernard Yarrow je o razvoju dogodkov osebno obvestil dr. Ivana Šubašića.

²² Sava Kosanović - Patrick Dolan, 11. 11. 1943.

²³ Kopija šifriranega telegrama predsednika Purića dr. Šubašiću, prispela 3. 12. 1943.

²⁴ John C. Hughes - Whitney Shepardson, 4. 12. 1943.

²⁵ Neditirano (po tekstu sodeč 4. 12. 1943) pismo dr. Šubašića veleposlaniku Konstantinu Fotiću.

²⁶ D. Šepić. n. d., 135-6. Dr. Juraj Krnjević je 8. 12. 1943 odsvetoval dr. Šubašiću sprejem take dolžnosti od jugoslovanske vlade. Negativni odgovor naj bi posredoval naravnost kralju Petru II. Robert Joyce - Kairo, 16. 12. 1943; Bernard Yarrow - Whitney Shepardson, 18. 12. 1943.

²⁷ Bernard Yarrow - Whitney Shepardson, 18. 12. 1943.

²⁸ Toulmin - Scribner, Kairo, 21. 12. 1943.

²⁹ John C. Hughes - Whitney Shepardson, 29. 12. 1943.

³⁰ Whitney H. Shepardson - Adolf A. Berle, 3. 1. 1944.

³¹ Hugh L. Wilson - Edward Buxton in drugi, 31. 1. 1944.

³² Bernard Yarrow - Hugh L. Wilson, 1. 2. 1944.

³³ Dušan Biber: Na sceni se dovodi Šubašić. Vjesnik u srijedu (VUS), 2. 8. 1972, št. 1057, str. 39.

³⁴ Telegram iz Kaira, 15. 2. 1944, Toulmin - Buxton, Shepardson.

Pojasnil mu je, da mora vsakdo, ki je povezan z OSS, pred odhodom na določeno bojišče dobiti soglasje poveljnika, v tem primeru maršala Tita, ki je privolil v srečanje z dr. Šubašičem. Morda bo treba sprva na pot v Alžir in šele nato v Bari, odkoder bi bilo mogoče poslati pooblaščenca v Titov štab in generalštab hrvatskega domobranstva. Besedili brzojavk, izmenjanih z dr. Šubašiču neimenovanim majorjem Farishem, pa je Yarrow pokazal banu šele kasneje, ko je dobil soglasje nadrejenih.³⁵

V že nekoliko zatohlo atmosfero dolgoročnega in spet odlaganega načrtovanja operacije Shepherd Project je vnesel novo živahnost nepričakovani prihod Zenona Adamiča iz Zagreba v Istanbul, ki se je predstavil kot podpredsednik slovenske kmečke in delavske stranke. Dr. Vlatko Maček naj bi prek njega sporočil dr. Šubašiču, naj bo med prvimi, ki se bodo izkrcali po zavezniški invaziji v Jugoslavijo. Adamič je prinesel šifro za zvezo, v Dalmaciji pa bi ob zavezniškem izkrcavanju organizirali vstajo.³⁶ Sporočilo je OSS posredoval dr. Šubašiču kot vljudnostno gesto, brez obveznosti.³⁷ Dr. Šubašič se je diskretno pozanimal pri slovenskih političnih voditeljih v New Yorku, ti pa za Adamiča niso nikoli prej slišali.³⁸ Adamič je z britansko pomočjo odpotoval iz Istanbula v Kairo v upanju, da bo dobil vizo za vstop v ZDA, kjer je nameraval obvestiti Hrvate in Slovence o položaju v domovini. Želel se je srečati z dr. Šubašičem in s pisateljem Louisom Adamičem. Hrvati bi želeli pripadati balkanski-jugoslovanski federaciji ali pa federaciji srednjeevropskih držav, nikakor pa ne federaciji z ZSSR. Slovenci so se po Adamičevih trditvah želeli izogniti gospostvu klerikalne Slovenske ljudske stranke pod vplivom Vatikana.³⁹ OSS v Kairu pa je Adamičevo misijo ocenil kot možno obveščevalno operacijo Osi in da naj bi se Slovenci in Hrvati združili v protisrbski blok.⁴⁰

Bernard Yarrow je bil po teh obvestilih prepričan, da je Zenon Adamič res sovražni agent. Zelo je bil zaskrbljen ali vodja OSS v Istanbulu podpolkovnik Lanning McFarland ni morda Adamiča obvestil o operaciji Shepherd Project.⁴¹

Na vprašanje OSS ali se madžarske čete (pred nemško okupacijo države) lahko zatečejo na ozemlje pod nadzorom partizanov, je Tito dal pritrdilen odgovor, vendar pod pogojem, da Madžari prinesejo s seboj kar največ orožja, odločeni za boj proti nacistom, za njih pa bi morali jamčiti zavezniki.⁴²

³⁵ Bernard Yarrow, beležka brez datuma.

³⁶ Whitney Shepardson, Horace Andrews - John C. Hughes, Bernard Yarrow, 2. 2. 1944.

³⁷ Beležka brez podpisa, 7. 2. 1944.

³⁸ John C. Hughes - Bernard Yarrow, 18. 2. 1944.

³⁹ Sporočilo iz Istanbula, 24. 2. 1944, podpisan Berry.

⁴⁰ Poročilo OSS G-1406 z dne 15. 1. 1944 o slovenski kmečko-delavski stranki. Od januarja 1943 so bili po tem viru njen predsednik Pavle Horvat, podpredsednik Zenon Adamič, tajnik Ivo Fabinc, člani glavnega odbora pa Dušan Valenčič, Ciril Belšak in Ivo Prinčič.

⁴¹ Bernard Yarrow - John C. Hughes, 26. 2. 1944. Prim. Franklin Lindsay: *Beacons in the Night. With the OSS and Tito's Partisans in Wartime Yugoslavia*. Stanford University Press, Stanford, California 1993, str. 224-225 o "podvigih" in "konspirativnosti" McFarlanda v Istanbulu. N. F. Lipanovich je 14. 3. 1944 prej prevzeta obvestila o Zenonu Adamiču in slovensko kmečko-delavski stranki dopolnil s podrobnejšimi podatki o ustanovitelju stranke Pavlu Horvatu, ki naj bi bil bogat kmet, trgovec z belim blagom, se v izgnanstvu na Hrvaškem zavzemal za ustanovitev slovenske banovine, se kasneje povezal z ustaškim Paveličevim režimom in organiziral slovenske vseljence v NDH, naseljene na različnih srbskih kmetijah. Avsenek, bogat slovenski klerikalec pa je ponudil svoje usluge in finance Paveliču, organiziral rivalski Slovenski odbor za vseljene Slovence. Horvat se je vrnil v Slovenijo, se povezal s partizani, Italijani pa so ga zaprli in spustili iz zapora šele po posredovanju vplivnih ustašev.

⁴² Horace Andrews - Bernard Yarrow, 20. 4. 1944.

V vse te načrte je konec aprila 1944 posegla Churchillova zamisel, da kralj odstrani nesposobno Purićevo vlado in dr. Ivan Šubašić dobi mandat za sestavo nove vlade in za sporazum z maršalom Titom. Hrvatski ban je zato 1. maja 1944 v osebnem pismu generalu Donovanu izrazil vso hvaležnost za dosedanjo podporo in zaprosil, da ga Bernard Yarrow spremlja v London.⁴³ To idejo je podprl tudi State Department,⁴⁴ John C. Hughes je priporočil direktorju OSS, naj se pred Šubašićevim odhodom sestane z njim v Washingtonu.⁴⁵ Bernard Yarrow se je o raznih aspektih svojega obveščevalnega delovanja v Londonu v State Departmentu dogovoril s C. Cannonom. "Ivan" telegrami so postali šifra za korespondenco Yarrowa, naslovljeno šefu tajne službe OSS v Washingtonu Whitneyju Shepardsonu, ki naj bi kopije posredoval direktorju generalu Donovanu. Kopija celotnega dosjeja operacije Shepherd Project naj bi bila dostopna samo generalu Donovanu.⁴⁶

General William Donovan in dr. Ivan Šubašić sta se pred banovim odhodom v London sestala 3. maja 1944, dva dni kasneje pa je Bernard Yarrow v pogovoru z dr. Šubašićem zabeležil njegove ocene in predloge.

Dr. Šubašić je nameraval kralju Petru predlagati formiranje močne vlade. Zavezniki naj bi naredili napako, ker so navezali neposredne stike tako z Mihailovičem kot s Titom. Mihailović ne bi smel postati minister vojske in mornarice, zavezniki pa naj bi vojaško pomoč pošiljali v Jugoslavijo samo prek jugoslovanske vlade. Jugoslavija naj bi bila federativna in demokratična, Bolgarija pa bi se ji lahko po želji priključila. Dr. Šubašić ni želel storiti ničesar brez popolne privolitve vlade ZDA, za vsako ceno pa se je treba izogniti revoluciji in državljanski vojni v povojni (sic!) Jugoslaviji. S Titom pa bi se morali resno pogovoriti, če ne bo hotel sodelovati s kraljevo vlado.⁴⁷

Polkovnik David Bruce, vodja OSS v Londonu, je dobil natančna navodila, ki mu jih je poslal Whitney Shepardson, šef tajne obveščevalne službe OSS. V hotelu Claridge's v Londonu, kjer sta bila nastanjena jugoslovanski kralj Peter II. in dr. Šubašić, so po izrecnem nalogu generala Donovana rezervirali poseben apartman s konferenčno sobo za Bernarda Yarrowa.⁴⁸ Bruce in Yarrow sta 17. maja 1944 poslala Shepardsonu in Hughesu prvi telegram iz serije "Ivan" o sestanku kralja Petra z dr. Šubašićem. Kralj je dr. Šubašića povabil v London na britansko zahtevo in dr. Šubašić mu je izročil memorandum s predlogom, naj bi nova vlada obsegala največ pet in ne manj kot tri člane. Britanci so zahtevali, naj Mihailović ne bo v novi vladi, ministrstvo vojske in mornarice pa naj bi po mnenju dr. Šubašića prevzel civilist.⁴⁹

"Vsak dan sem skupaj s Shepherdom pet do šest ur in on se posvetuje z menoj in mi poroča o slehernem svojem koraku," je brzojavil Yarrow.⁵⁰ "Shepherd je z menoj razpravljaj o sestavi nove vlade in popoln seznam bom brzojavil v nekaj

⁴³ Nepodpisana kopija pisma dr. Šubašića Donovanu 1. 5. 1944.

⁴⁴ Huhh S. Fullerton - Donovan, 4. 5. 1944.

⁴⁵ John C. Hughes - Donovan, 2. 5. 1944.

⁴⁶ Bernard Yarrow - John C. Hughes, 7. 5. 1944.

⁴⁷ Memorandum on conversation with the Shepherd on Friday, May 5, 1944 at 9. a.m. in New York City, Bernard Yarrow.

⁴⁸ Shepardson - Bruce, 6. 5. 1944.

⁴⁹ Ivan cable Nr. 1, 17. 5. 1944.

⁵⁰ Ivan cable Nr. 3, 17. 5. 1944.

dnevih," se je glasilo naslednje sporočilo.⁵¹ V obširnem pismu je Yarrow šefu tajne obveščevalne službe Shepardsonu popisal svoja prva doživetja v Londonu na novi nalogi. Yarrow je na Šubašičevo vprašanje, kaj meni State Department o dr. Izidorju Cankarju, odgovoril z osebnim mnenjem, da bi bilo pametno zagotoviti njegovo sodelovanje v vladi. Yarrow je bil v vsakdanjih stikih z generalom Donovanom in si je skrbno zapisoval svoje pogovore z dr. Šubašičem, zapiske pa hranil v osebnem sefu polkovnika Brucea.

"Lahko si predstavljaš, Whitney, da sem zelo srečen, ker sem tukaj v tem vrtincu aktivnosti in prepričan sem, da smo lahko zadovoljni ob misli, da je naš Shepherd, ki smo ga odkrili pred devetimi meseci, slednjič le dobil svoj prav," je zapisal Yarrow.⁵² General Donovan je predlagal, naj se preuči možnost, da Bernard Yarrow kot vojaški ataše vzdržuje stike z jugoslovansko vlado. Poročilo Yarrowa o sestanku dr. Šubašiča s predsednikom britanske vlade Churchillom naj bi izven OSS dobila na vpogled le predsednik Roosevelt in državni sekretar za zunanje zadeve Cordell Hull. Donovan je Yarrowu dodelil čin polkovnika.⁵³

Bernard Yarrow je 31. maja kosil s kraljem Petrom in dr. Šubašičem, nakar so vsi trije skupaj izdelali generalni načrt za delovanje do formiranja nove jugoslovanske kraljeve vlade. Britanski veleposlanik Stevenson in Foreign Office pa sta pripravila besedilo kraljeve deklaracije.⁵⁴ Po navodilih generala Donovan je Yarrow skupaj z dr. Šubašičem pripravil osnutek memoranduma o politiki nove vlade; odobrili so ga tudi Britanci.⁵⁵ OSS je vzdrževal tesne stike s State Departmentom od samega začetka operacije Shepherd Project, o čemer je Bernard Yarrow pripravil še poseben kronološki pregled od 18. avgusta 1943 dalje na osmih straneh in podrobno poročilo na desetih straneh. Cavendish Cannon je 10. aprila 1944 menil, da Britancem ni uspelo vplivati na Tita, da bi zavzel bolj zmerno stališče. Predsednik Roosevelt v smislu dogovora na moskovski konferenci ni želel ameriškega vmešavanja v balkanske zadeve, bil pa je zainteresiran za stabilen in demokratičen režim v Jugoslaviji. Amerikanci so po tej oceni bili bolj lojalni do Mihailovića, ki so ga Britanci takrat že povsem ignorirali. Na sestanku z generalom Donovanom 3. maja 1944 pred odhodom v London je tudi dr. Šubašič menil, da so Britanci šli predaleč v svojih odnosih s Titom, storili da so napako, ker so navezali neposredne stike z vojaškimi voditelji v Jugoslaviji v prvi fazi vojne. Nova, močna jugoslovanska vlada naj bi v bodoče sama razdeljevala vojaško pomoč odporniškimi silam.⁵⁶

Bili so pa resni pomisleki proti vključitvi Yarrowa med osebje ameriške ambasade pri kraljevi jugoslovanski vladi v Londonu; bolje bi bilo, če bi bil na neuraden način dodeljen dr. Šubašiču.⁵⁷ Dr. Ivan Šubašič je slednjič le dobil mandat za sestavo vlade. Bernard Yarrow je po vrnitvi iz Londona v Washington dalj časa živel v negotovosti, kakšen bo v bodoče njegov status. Kralj Peter se je znova zavzemal pri OSS za hitro vrnitev Yarrowa. Ameriško zunanje ministrstvo se je nagibalo k mnenju, da po rednih kanalih dobiva dovolj informacij. OSS je zato

⁵¹ Ivan cable Nr. 4, 18. 5. 1944.

⁵² Bernard Yarrow - Whitney Shepardson, 19. 5. 1944.

⁵³ 109 (Donovan) - Buxton, 22. 5. 1944; 109 - Buxton, Shepardson, 30. 5. 1944.

⁵⁴ Yarrow - Buxton in 154, 1. 6. 1944.

⁵⁵ Nepodpisana beležka z dne 14. 6. 1944 in tekst memoranduma.

⁵⁶ Bernard Yarrow - Whitney Shepardson, 24. 6. 1944; Report on Shepherd Project, 26. 6. 1944.

⁵⁷ Schoenfeld 29. 7. 1944.

namignil, da bodo Yarrowa uporabili za kakšne druge naloge in obvestili kralja Petra, naj ne računa z njegovo vrnitvijo.⁵⁸ Tudi dr. Ivan Šubašić se je na srečanju z Donovanom v Londonu 22. avgusta 1944 pritoževal, da se glede vrnitve Yarrowa ne držijo obljub. Donovan je zato odločno zahteval od Cordell Hulla, da se pospeši prihod Yarrowa za potrebe OSS.⁵⁹ Toda State Department nikakor ni želel Yarrowu dati naziva posebnega svetovalca ali posebnega svetnika in diplomatskega potnega lista, pač pa le naziv posebnega asistenta. Če pa bi zaradi zvez in dejavnosti Yarrowa prišlo do političnih zapletov in neugodnosti, bi se morali od njega povsem distancirati. Tudi Yarrow sam je bil prepričan, da bi brez diplomatskega statusa in svobode potovanja lahko opravil le malokaj koristnega.⁶⁰ Kakorkoli že, Yarrow se je znova pojavil v Londonu konec septembra 1944 in nadaljeval z obširnimi poročili o svojih pogovorih s kraljem Petrom, dr. Šubašićem in drugimi.

Med zanimivostmi velja omeniti, da je Sava Kosanović na vsak način želel dobiti mesto veleposlanika v Washingtonu in je v nasprotnem primeru grozil z odstopom, Mihajlo Konstantinović pa je omahoval ob tej ponudbi.⁶¹ Ob ponovnem srečanju se je kralj Peter pritoževal, da mu lastna mati skače v hrbet s podporo posameznim srbskim političnim voditeljem. Kralj je govoril tudi o izmenjavi not in poslanic s Titom zaradi podpore četnikom, vendar ne on ne Yarrow nista razbrala, da je šlo za zaplete okrog prihoda McDowellove misije v štab Draže Mihailovića konec avgusta 1944.⁶² Yarrow je poročal tudi o odstopu dr. Izidorja Cankarja in dodal: "Dr. Snój, sedaj v Sloveniji, svoj čas vehementni sovražnik Tita, se je včeraj izjasnil v prid partizanom."⁶³ "Shepherd mi je dejal, da smatra Tita kot definitivno človeka Moskve, ki bo storil le to, kar mu Moskva naroči," je med drugim poročal Yarrow, ko mu je dr. Šubašić v dolgem pogovoru pripovedoval o svojih izkušnjah v odnosih z ZSSR.⁶⁴ Obvestil je Yarrowa o vsebini Stalinove brzozjavke v zvezi s prihodom Rdeče armade v Jugoslavijo in prosil, naj tega ne sporoči Washingtonu, ker da sam tudi ni o tem obvestil Britancev.⁶⁵

Na kosilu s Churchillom je dr. Šubašić - tako je povedal Yarrowu - 3. avgusta 1944 prosil za dve britanski diviziji, ki naj bi se izkrcali v Jugoslaviji, in napovedal, da bo s pomočjo jugoslovanskih čet zavzel Beograd. Ker pa tega Churchill ni obljubil in ni bilo nobene konkretne britanske pomoči, je dr. Šubašić menil, da Britanci v dogovoru s Sovjeti delajo zgolj s Titom, kraljeve vlade pa ne upoštevajo.⁶⁶ Ko je v začetku oktobra 1944 maršal Tito slednjič le povabil dr. Šubašića na pogovore o sestavi skupne vlade, dr. Šubašić ni ustregel Yarrowu, ki je želel na pot z njim. Če bi prišel skupaj z njim in z britanskim veleposlanikom Stevensonom, bi Tito lahko pomislil, da nima prostih rok in da ne more sprejemati samostojnih

⁵⁸ Cordell Hull - OSS (brez podpisa) - Dunne, State Department, 27. 7. 1944.

⁵⁹ Donovan - Buxton in Cheston, 22. 8. 1944.

⁶⁰ Cheston, Hughes - 109 (Donovan), brez datuma.

⁶¹ Shepherd Cables Series 2, cable Nr. 1, 29. 9. 1944, 1037 (Yarrow) - 109 (Donovan) in 556 (Shepardson).

⁶² Cable Nr. 3, 30. 9. 1944; Dušan Biber: Neuspeh neke misije. Borec, XLI, 1989, št. 10-11, str. 1065-1091.

⁶³ Cable Nr. 5, 3. 10. 1944.

⁶⁴ Cable Nr. 4, 4. 10. 1944.

⁶⁵ Cable Nr. 6, 4. 10. 1944.

⁶⁶ Cable Nr. 7, 5. 10. 1944.

odločitev.⁶⁷

Yarrow se je zelo začudil, ko je dr. Šubašić zaprosil za njegovo mnenje in nasvet, kako naj ravna na napovedanem sestanku s Titom. Zlasti ga je zanimalo, če naj vztraja na takojšnji vrnitvi po osvoboditvi Jugoslavije, vendar se je Yarrow mnenja vzdržal.⁶⁸ Pred odhodom v Jugoslavijo mu je dr. Šubašić zaupal, da ne bo prevzel mesta predsednika vlade po osvoboditvi, saj se prvi predsednik ne bo dolgo obdržal na tem položaju. Skušal bo ostati ban Hrvatske in dobiti položaj regenta, kar pa ni povedal kralju.⁶⁹ Vendar je kralj Peter za ta načrt kmalu izvedel od Šuteja in potožil Churchill, da se ne more zanesti na dr. Šubašića, ki da skuša ovekovečiti svojo politično moč. Churchill je kralja obvestil o svojih dogovarjanjih s Stalinom, da bodo vojaške operacije in uprava v Jugoslaviji po osvoboditvi pod skupnim britansko-ruskim nadzorom, medtem ko bo Grčija izključno pod Britanci. Churchill je - po navedbah kralja Petra - takrat prvič slišal za idejo o regentstvu, ki da jo bo grobo zavrnil, če mu jo bo dr. Šubašić ali kdorkoli drug predlagal. Kralj je Yarrowa prosil za popolno diskrecijo, ker bi se sicer Churchill lahko razjezil že ob sumu, da se o tem govori.⁷⁰

Ko pa sta se Tito in dr. Šubašić le sporazumela o kraljevem namestništvu s tremi člani in o plebiscitu, se je kralj Peter pritožil Alexandru Cadoganu, državnemu podsekretarju v Foreign Office-u, da za tak korak ni dal nikakršnega pooblastila in da sporazuma ne bo odobril.⁷¹

Yarrow je potem posredoval vsebino raznih memorandumov in not, kar je sprožilo vrsto vprašanj. Ameriški veleposlanik pri jugoslovanski begunski vladi v Londonu Richard Patterson je zahteval, naj Yarrow v bodoče ne pošilja več poročil generalu Donovanu, marveč jih predloži zgolj njemu, da jih posreduje naprej v State Department.⁷² Donovan pa je vztrajal pri prvotnih navodilih in zahteval, da še naprej neposredno sprejema poročila Yarrowa, vendar naj ta ne sprejema jugoslovanskih memorandumov, ki jih je treba pošiljati po običajnih diplomatskih kanalih.⁷³ Kralj Peter je 17. novembra 1944 o vsebini pogovora s Churchillom takoj podrobno obvestil Yarrowa. Churchill je posvaril kralja, naj ne ukrepa proti dr. Šubašiću, dokler se le-ta ne vrne v London. Kralj Peter je potožil, da se je vselej ravnal po Churchillovih nasvetih, zdaj pa se je znašel v takšnem položaju. "Mar bi se bolje odrezali, če bi sledili Mihailoviću," je vprašal Churchill.⁷⁴ Brigadir Fitzroy Maclean je naslednjega dne kralju Petru nalil čistega vina, da jugoslovansko ljudstvo, vključno s Srbi, v večini podpira Tita in da Tito ne bo privolil v znatnejšo spremembo predlaganega sporazuma, pač pa bo pogajanja prekinil.⁷⁵

Pozorni Yarrow je naročil božična darila za kraljevo družino: žepni radio za kralja in damski torbici za kraljico in njeno mater.⁷⁶ Generalu Donovanu je posredoval obširno beležko Stojana Gavrilovića o pogovorih z brigadirjem Macle-

⁶⁷ Cable Nr. 9, in Nr. 10, 9. in 10. 10. 1944.

⁶⁸ Nr. 81684, Yarrow - 109 in 558 (Donovan in Shepardson), 10. 10. 1944.

⁶⁹ Cable Nr. 16, 15. 10. 1944.

⁷⁰ Cable Nr. 19, 28. 10. 1944.

⁷¹ Cable Nr. 20 in 21, 2. in 3. 11. 1944.

⁷² Cable Nr. 27, 13. 11. 1944.

⁷³ Nr. 85114 in Nr. 82099, 30. 11. in 16. 11., 109 (Donovan) - Yarrow.

⁷⁴ Cable Nr. 28, 17. 11. 1944.

⁷⁵ Cable Nr. 29, 19. 11. 1944.

⁷⁶ Nr. 90474, 1037 (Yarrow) za 558 (Shepardson), 21. 11. 1944.

anom o osvoboditvi Beograda in položaju v Jugoslaviji.⁷⁷ Yarrow se je zagrel za predlog dr. Krnjevića, da se prek dr. Košutića organizira pobeg dr. Mačka v Italijo ali Anglijo, ni pa kralju povedal svojega mnenja. General Donovan je potem sporočil kralju Petru, da tak poskus ne bi bil moder, ker nobena ameriška agencija ne more vzpostaviti varnega stika s Košutićem.⁷⁸

Dr. Ivan Šubašić se je s poti v Beograd in Moskvo vrnil v London šele v nedeljo 10. decembra 1944 in takoj obširno poročal Yarrowu, dva dni kasneje pa mu je izročil dvanajst izvirnih dodatnih sporazumov s Titom, ki jih Yarrow iz varnostnih razlogov ni dal prevesti v Londonu in jih je poslal Donovanu kar v izvirniku.⁷⁹ "Moji odnosi s Shepherdovim gospodarjem (kraljem Petrom - op. p.), njegovo ženo in s taščo so odlični. Zaupa mi in mi poroča o vsem, kar izve," se je Yarrow pohvalil v pismu Johnu Hughesu 24. novembra 1944.

Kralj Peter se je 13. decembra 1944 sestal s Churchillom in mu v najstrožji tajnosti sporočil, da naj bi Tito po navedbah Šuteja povedal Šubašiću, da bo grškim partizanom ELAS in EAM po potrebi poslal vojaško pomoč z odobritvijo Rusije. Šutej je svetoval zavlačenje pogajanj z namenom spremembe predlaganega sporazuma. Prosil je Churchilla, naj uredi vse potrebno za kraljev sestanek s Titom. Churchill pa je nasprotno kralju Petru svetoval, naj sporazum podpiše, vendar mora to biti njegova lastna odločitev. Dr. Šubašić je kralju povedal, da se Stalin strinja s sporazumom o vzpostavitvi kraljevega namestništva. Yarrow je posebej poudaril, da je ljubezniv z vsemi osebnostmi, s katerimi je v stiku, da pa nasvetov ne daje nikomur.⁸⁰ Britanski kralj Jurij VI. je na prošnjo kralja Petra obljubil, da bo govoril s Churchillom, poudaril pa je, da se mora kralj Peter sam odločiti; nihče ga ne more prisiliti, da podpiše sporazum, če tega sam ne želi.⁸¹

Po dolgih pogovorih z dr. Šubašićem je Yarrow ocenil, da je slednji docela pod dominacijo Tita. Tito je nakazal, da namerava poslati pisatelja dr. Iva Andrića kot veleposlanika v Washington in je sam zahteval, naj dr. Šubašić obišče Moskvo. Rekel je še, da je odbil Churchillovo zahtevo za izkrcanje več britanskih in ameriških divizij v zahodni Hrvatski, ker bi to lahko opogumilo hrvatsko separatistično gibanje. Dr. Šubašić je celo upal, da ga utegne dr. Maček imenovati za svojega naslednika.⁸² Yarrow je Donovanu in njegovim najožjim sodelavcem sporočil celotno besedilo vseh štirinajst vprašanj, ki jih je sir Orme Sargent, stalni državni podsekretar v Foreign Office-u, zastavil dr. Šubašiću in vse njegove odgovore, prav tako tudi aide-mémoire, ki ga je dr. Šubašić predložil Churchill, in prvi osnutek z imeni članov skupne vlade.⁸³ Kralj Peter je takoj po sestanku s Churchillom 13. decembra 1944 o vsebini pogovora natanko obvestil Yarrowa. Churchill je ponovno svetoval kralju, naj sporazum podpiše, saj trenutno do neke mere še ohranja ustavno monarhijo, kar kralj Peter nikakor ni mogel razumeti. Yarrow pa ni sprejel predloga veleposlanika Pattersona, naj kralju svetuje

⁷⁷ Bernard Yarrow - General J.W. Donovan, 18. 11. 1944.

⁷⁸ Bernard Yarrow - John C. Hughes, 30. 11. 1944; Nr. 86809, Donovan - Yarrow, 6. 12. 1944.

⁷⁹ Cable Nr. 33 in 34, 11. in 13. 12. 1944.

⁸⁰ Cable Nr. 35-37, 13. 12. 1944.

⁸¹ Cable Nr. 39, 15. 12. 1944.

⁸² Cable Nr. 40, 17. 12. 1944; memorandum 16. 12. 1944.

⁸³ Cable Nr. 41, 17. 12. 1944; cable Nr. 42 in 43, 18. 12. 1944.

zavlačevanje podpisa.⁸⁴

Dr. Šubašić je Yarrowu posredoval vrsto svojih vtisov. Povedal je med drugim, da ima Tito dokončne dokaze, da je Mihailović odgovoren za smrt 60.000 Srbov, oba z Nedićem pa imata na vesti 200.000 rojakov. Ob osvoboditvi samo dela Srbije so odkrili 6.500 trupel, ki so jih pobili četniki. Povsod je dr. Šubašić naletel na skrajno odklonilno stališče do monarhije, vendar je Edvard Kardelj podprl Šubašičevo idejo o kraljevem namestništvu, da bi ohranili legalno kontinuiteto. Med pogajanji s Titom dr. Šubašić ni obveščal kralja, ker ni želel uporabljati britanske šifre za komuniciranje. Na poti v Moskvo je skupaj z Velebitom in Kardeljem zaradi slabega vremena kar osem dni obtičal v Bukarešti, še tri dni pa so potovali s posebnim vlakom do Kijeva, kjer jim je Nikita Hruščov priredil prav kraljevski sprejem z banketom in gala predstavo v gledališču. Kaj več podrobnosti o vsebini pogovorov z Molotovom dr. Šubašić ni povedal, niti ne o pogovorih s Stalinom, razen da Stalin ne želi nobenih komunističnih ali boljševiških eksperimentov v Jugoslaviji in da je treba delegate voliti, ne pa imenovati. Zato pa se je kosilo, ki ga je priredil Molotov, zavleklo od dveh popoldne do pol sedmih zvečer. Če bi se kralj Peter vrnil, bi ga ubili ali pa bi se začela (sic!) državljanska vojna, je menil dr. Šubašić.⁸⁵

Tudi po pogovoru s Churchillom 22. decembra 1944 je kralj Peter, ob podpori tašče Aspazije in ob spodbujanju s strani Šuteja vztrajal pri zahtevi, da sam imenuje regentski svet.⁸⁶ Kraljevim naporom se je posredno z ostro kritiko predlaganega sporazuma pridružil tudi dr. Juraj Krnjević, generalni tajnik HSS. Churchillu je poslal daljši memorandum, češ da kralj nima pravice privoliti v sporazum med Šubašićem in Titom.⁸⁷ Kralj Peter je pisni odgovor Churchillu že dan poprej dal Yarrowu v vednost. Na devetih gosto tipkanih straneh je kralj razlagal, zakaj ne sprejema novega sporazuma Tito-Šubašić.⁸⁸ Kopijo memoranduma je poslal tudi britanskemu kralju Juriju VI. s prošnjo za podporo.⁸⁹ Vendar ga je britanski veleposlanik Stevenson postavil na trdna tla: "Sedaj je revolucija v Jugoslaviji in v takšnih časih se ne ozira na legalistične argumente." Kralj Peter pa je v pismu Churchillu še naprej nasprotoval vzpostavitvi namestništva in zakonodajni funkciji AVNOJ-a.⁹⁰ Veleposlanik Stevenson je še istega dne 5. januarja 1945 kralju Petru privatno v pismu svetoval, v kakšni obliki naj sporoči sklep, da imenuje kraljevo namestništvo.⁹¹ V večernem pogovoru je Stevenson kralja opozoril na nevarnost, da ostane brez finančnih sredstev, če odkloni svoj podpis. "Ne nameravam s podpisom legalizirati sporazum in neustavne odločbe, ki sta jih vnesla Tito in Šubašić," je kralj odgovoril Stevensonu. Yarrow je naslednjega dne poročal, da Stevenson v pogovoru s Pattersonom tega odgovora kralja sploh ni omenil.⁹² Grol, Krnjević, Banjanin in Budisavljević so pred kraljevim sestankom s Churchillom vztrajali, naj kralj

⁸⁴ Yarrow - Donovan, 14. 12. 1944.

⁸⁵ Yarrow - Donovan, memorandum 16. 12. 1944; Yarrow - Patterson, 11. 12. 1944.

⁸⁶ Cable Nr. 48, 22. 12. 1944.

⁸⁷ Cable Nr. 51, 29. 12. 1944; memorandum 26. 12. 1944.

⁸⁸ Cable Nr. 52, 29. 12. 1944.

⁸⁹ Cable Nr. 54, 2. 1. 1945.

⁹⁰ Cable Nr. 57, 5. 1. 1945.

⁹¹ Cable Nr. 58, 6. 1. 1945.

⁹² Cable Nr. 59, 6. 1. 1945; Yarrow - Buxton, Shepardson, 8. 1. 1945.

sporazuma ne podpiše.⁹³

Kralj Peter je že dopoldne 9. januarja 1945 pred sestankom s Churchillom Yarrowu dal na voljo kopijo pisma, ki ga je popoldne izročil britanskemu ministrskemu predsedniku, da kot ustavni monarh zahteva jamstva za svobodno izražanje volje naroda.⁹⁴ O pogovoru Churchill-Šutej prejšnjega dne je Yarrowu prvi poročal Šutej. Dr. Šubašić ni poznal vsebine memorandumov, ki jih je kralj Peter dotlej poslal Churchill, in je vztrajal pri oceni, da je bila (oktroirana) ustava Kraljevine Jugoslavije iz 1931. leta nezakonita.⁹⁵ Dan kasneje je informacijo dopolnil še dr. Šubašić sam: "Če bi obramba monarhije morala sedaj sloneti na ustavnih temeljih, bi bila vojna v Jugoslaviji izgubljena," je rekel Churchill. Churchill sam ni skrival nezadovoljstva s predloženim sporazumom, bo pa kralju svetoval, naj ga podpiše, ker ne vidi druge poti za rešitev problema, čeprav utira pot diktaturi, ki nadzoruje armado. Dr. Šubašić je zavračal neutemeljene govornice o uvajaju Titove komunistične diktature, saj da celo Stalin ne želi komunističnega režima v Jugoslaviji.⁹⁶

Takoj po srečanju s Churchillom je kralj Peter Yarrowu obširno poročal o pogovorih, vendar je v britanskem zapisniku o tem več podrobnosti.⁹⁷ Bistveno v obeh dokumentih je, da je Churchill kralju Petru svetoval, naj sporazum podpiše.⁹⁸ John Colville, takratni osebni Churchillov tajnik je v svojem dnevniku zapisal: "Ko je kralj odšel, sta ministrski predsednik in Eden rekla, da bi, če bi bila na njegovem mestu, storila ravno obratno od tega, kar sta mu svetovala in bi Titu pokazala svoj prezir."⁹⁹

Churchill je že 17. novembra 1944 v prvem pogovoru s kraljem Petrom o beograjskem sporazumu Tito-Šubašić (kar je kralj v pogovoru z Yarrowom zamolčal) dejal, "da mu je jasno, da Tito je in da bo ostal, dokler bo živ, gospodar v Jugoslaviji." Povedal je tudi, "da je v Moskvi dosegel s Stalinom glede Jugoslavije dogovor, po katerem sta si državi vzajemno priznali, da imata v Jugoslaviji enake interese, in dogovorila sta se, da bosta vodila skupno politiko."¹⁰⁰

Kralj Peter se je pozno v noč 10. januarja 1945 posvetoval s svojimi svetovalci in spet vnaprej Yarrowu dal kopijo pisma za Churchilla, da vztraja pri zahtevi, da sam izbere člane namestništva in da ne sprejema, da bi AVNOJ imel zakonodajno oblast. To je bilo rečeno v osnutku kraljevega sporočila za javnost.¹⁰¹ Zdaj pa je bil ogenj v strehi. Eden je prek veleposlanika Stevensona kar po telefonu sporočil kralju, naj pod nobenim pogojem ne objavi sporočila za javnost in zahteval takojšnji sestanek.¹⁰² V pogovoru na štiri oči je kralja opozoril, da tvega svoj prestol in požiga vse mostove za seboj. Skupaj s stalnim državnim podsekretarjem Sargentom sta spo-

⁹³ Cable Nr. 61, 8. 1. 1945.

⁹⁴ Cable Nr. 62, 9. 1. 1945.

⁹⁵ Cable Nr. 63, 9. 1. 1945. Prim. pismo Yarrow - Buxton, Shepardson, 9. 1. 1945.

⁹⁶ Cable Nr. 65, 10. 1. 1945.

⁹⁷ Public Record Office, Foreign Office 371/48860, R 1092/130/92. Prim. Dušan Biber, rubrika Retrospektiva, VUS, 5. 9. 1973, št. 1113, str. 24-25. Za celoten kompleks zapletov okrog beograjskega sporazuma Tito-Šubašić tudi n. d., VUS, 7. 2. 1973 - 7. 3. 1973, št. 1083-1087; VUS, 12. 9., št. 1114, 26. 9. 1973, št. 1116; D. Šepić, n. d., 316-404.

⁹⁸ Cable Nr. 64, 9. 1. 1945.

⁹⁹ John Colville: *The Fingers of Power, Downing Street Diaries 1939-1945*. London 1985, str. 550.

¹⁰⁰ Dušan Biber (urednik): *Tito-Churchill*. Zagreb 1981, str. 369. Prim. tudi druge britanske diplomatske dokumente na str. 375-80, 387, 393-7, 399-402, 406, 408, 412-3, 416, 417, 420-3, 425-8, 431-7, 439-48, 450-3, 455-6, 458, 461, 467-9, 486-7, 490-1.

¹⁰¹ Cable Nr. 66, 10. 1. 1945.

¹⁰² Cable Nr. 67, 11. 1. 1945.

ročilo s kraljevim privoljenjem spremenila. Ni bilo več govora o kraljevi želji za sestanek z maršalom Stalinom, marveč le še o velikem spoštovanju zanj, niti ne o nasprotovanju "formiranju", temveč le o "formi" kraljevega namestništva.¹⁰³

Člani Šubašičeve vlade so na seji 12. januarja razpravljali o odstopu, vendar na prigovarjanje Churchilla in Edena tega niso storili. Kralj pa je napovedal, da bo sporočil Edenu, da se želi sestati z maršalom Titom v prisotnosti Edena ali Churchilla.¹⁰⁴ Eden je na sestanku s kraljem priporočal previdnost. Predlagal je, naj kralj rajši sporoči Titu svoje protipredloge. Kralj je potem takoj sprejel generala dr. Velebita, nato pa še dr. Šubašića. Ta je hotel z vlado na vrat in na nos odleteti v Beograd, v kar drugi člani vlade niso privolili.¹⁰⁵

Po navedbah kralja Petra Yarrowu sta general Ristić in minister Marušić ugovarjala kraljevemu protipredlogu, Kosanović in Šutej pa soglašala, naj bi bodoča vlada do volitev v ustavodajno skupščino delovala kot kraljevo namestništvo in zakonodajno telo hkrati. Dr. Šubašić je zvečer opozoril kralja, naj svoj protipredlog pošlje Churchillu še pred razpravo v Spodnjem domu. Ni ugovarjal zamisli, da kralj imenuje namestništvo s pravico veta, vztrajal pa je, da mora AVNOJ še naprej delovati kot zakonodajna oblast. Opozarjal je kralja na demonstracije v Beogradu. Kralj je trmasto vztrajal pri svojem in najavil pisno formulacijo svojega protipredloga, o katerem je potem obvestil Edena.¹⁰⁶

Po navodilih direktorja OSS generala Donovana je Yarrow nemudoma o vsem obveščal veleposlanika Pattersona, ta pa State Department. Da pa OSS le ne bi ostal v senci diplomacije, je Yarrow predlagal centrali v Washingtonu, naj kopije njegovih pomembnejših poročil takoj pošilja v vednost State Departmentu. Tako bodo lahko odkrili vir informacij in prispevek OSS.¹⁰⁷ Vendar pa Yarrow ni bil posebno zadovoljen s svojim delom in položajem. Na srečanju z generalom Donovanom v Londonu 28. decembra 1944 je poudaril, da nima nobene želje z veleposlaništvom ZDA odpotovati v Beograd, kjer ne bi imel nobene možnosti za res ustvarjalno in konstruktivno delo. Donovan se je strinjal in nakazal dve možnosti za novo zaposlitev, ki pa iz varnostnih razlogov v dokumentu nista bili omenjeni. Veleposlanik Patterson je vztrajal, da Yarrow ostane pri svoji zadolžitvi, dr. Šubašić pa mu je že omenjal namestitev v vili v Beogradu.¹⁰⁸ John C. Hughes mu je svetoval, naj se prej vrne v Washington in se šele potem odloči.¹⁰⁹

"Povejte Billu Donovanu, da ste, kot sem rekel, opravili veliko delo in presrečen bom, če boste združili svoje sile z mojimi v Beogradu. Povejte mu, da so njegova poročila OSS in pomoč v Londonu bila za mojo ambasado vrednejša od vseh drugih agencij skupaj in da sem resnično hvaležen," je pisal veleposlanik Patterson Yarrowu pred njegovim odletom v Washington.¹¹⁰

Iz pisma Johna C. Hughesa je mogoče sklepati, da je OSS nameraval poslati Bernarda Yarrowa na delo v Rusijo (The bounding Russian). Tako Hughes kot šef tajne obveščevalne službe Shepardson sta se strinjala, naj Bernie (Bernard Yarrow)

¹⁰³ Cable Nr. 68. 11. 1. 1945.

¹⁰⁴ Cable Nr. 69, 14. 1. 1945.

¹⁰⁵ Cable Nr. 70, 15. 1. 1945.

¹⁰⁶ Cable Nr. 71, 16. 1. 1945.

¹⁰⁷ Cable Nr. 72, 16. 1. 1945.

¹⁰⁸ Yarrow - John C. Hughes, 3. 1. 1945.

¹⁰⁹ John C. Hughes - Bernard Yarrow, 18. 1. 1945.

¹¹⁰ Richard C. Paterson, Jr. - Bernard Yarrow, 19. 1. 1945.

ne bi šel v Jugoslavijo in da v bližnji bodočnosti prekine svoje sedanje dejavnosti.¹¹¹ Tako stališče sta zavzela ne glede na pisno zahtevo Cavendisha W. Cannona iz State Departmenta, naj se Yarrow čimprej vrne v London, zlasti še glede na kritični stadij v pogajanjih med dr. Šubašičem, kraljem Petrom in maršalom Titom.¹¹² Yarrow je potem le odletel v London.

Ni na voljo virov prve roke o vsebini pogovora Donovan-Yarrow 28. decembra 1944 v Londonu. Ilija Jukić zatrjuje, da mu je kralj Peter sam pravil, da ga je general Donovan spodbujal, naj se čimprej znebi izdajalca Šubašiča. Donovan naj bi po navedbah Jukića 31. maja 1944 ob pol enajstih zvečer ultimativno zahteval od kralja, naj dr. Šubašiču da mandat za sestavo vlade, kar se je naslednjega dne tudi zgodilo. Že od septembra 1944 dalje naj bi si Donovan prizadeval za Šubašičev padec, ker naj bi bil slednji povsem v oblasti Tita.¹¹³ V dostopnih dokumentih o operaciji Shepherd Project ni najti potrdila za takšne trditve.

Pred odhodom v Washington je Yarrow še istega dne v celoti posredoval kraljevo pismo Churchillu z dne 20. januarja 1945 s pritožbo zoper najavo predsednika britanske vlade v Spodnjem domu, da bo vlada tudi brez privolitve kralja šla naprej v uresničitev sporazuma.¹¹⁴ Sicer pa sta poročila kasneje pošiljala sodelavca s šiframa 1048 in 1045. Iz teh depeš razberemo, da se je kralj posvetoval s člani vlade za Šubašičevim hrbtom. Britanci so dr. Šubašiču svetovali, naj ne odstopi, vlada pa naj bi v dveh dneh odpotovala v Beograd. Kraljica Marija naj bi podpirala dr. Šubašiča, se odrekla kralju Petru, ki naj bi odstopil v korist mlajšega brata Tomislava. Kralj je goreče prosil za pomoč predsednika Roosevelta in generala Donovana.¹¹⁵ OSS je še pred Churchillom dobil vpogled in je posredoval kraljevo pismo z dne 24. januarja 1945 britanskemu ministrskemu predsedniku. Kralj je zahteval Šubašičevo ostavko, potem pa mu bo spet zaupal mandat za sestavo nove vlade.¹¹⁶

Dr. Šubašič je že 20. januarja s pismom obvestil kralja Petra o Titovi želji, da kralj takoj v celoti sprejme sporazum in da vlada takoj pride v Jugoslavijo, vendar je prepis pisma prispel v roke OSS šele pet dni kasneje. Po sporočilu State Departmenta s priporočilom, da se doseže sporazum, je dr. Šubašič le privolil, da odstopi in nato kot ponovni mandatar reformira svojo vlado.¹¹⁷ Vendar pa je general Velebit po navedbah OSS preprečil dr. Šubašiču, da v tem smislu podpiše in objavi sporočilo za javnost.¹¹⁸ Foreign Office je 27. januarja pisno obvestil dr. Šubašiča, da Stalin želi takojšen odhod vlade v Beograd. Churchill je odgovoril, da še čaka na privolitev Roosevelta. Kralj je želel, da v odsotnosti veleposlanika Pattersona in namestnika Shantza vest o tem po "pravem kanalu" pride v roke. Dr. Šubašič se je zgrudil in zaprosil za dva dni dopusta.¹¹⁹ Slednjič je potem 29. januarja 1945 le bilo objavljeno sporočilo o Šubašičevi ostavki, o sestavi "nove" vlade brez

¹¹¹ John C. Hughes - Richard Southgate, 27. 1. 1945.

¹¹² Cavendish W. Cannon, (načelnik oddelka za Jugovzhodno Evropo v State Departmentu) - gdč. Gilman, memorandum 25.1. 1945.

¹¹³ Ilija Jukić: *The Fall of Yugoslavia*. New York, London 1974, 233-234, 271.

¹¹⁴ Cable Nr. 75, 20. 1. 1945.

¹¹⁵ Nr. 5199, 23. 1. 1945.

¹¹⁶ Cable Nr. 77, 24. 1. 1945.

¹¹⁷ Cable Nr. 78 in 79, 25. 1. 1945.

¹¹⁸ Cable Nr. 80, 26. 1. 1945.

¹¹⁹ Cable Nr. 81, 27. 1. 1945.

ministra vojske generala Ristića in imenovanju kraljevega namestništva.¹²⁰

Sledili so znani zapleti okrog imenovanja generala Dušana Simovića za enega izmed treh kraljevih namestnikov. Dr. Šubašić si ni bil na jasnem, ali bo odpotoval v Beograd ali v New York.¹²¹ Kralj Peter je 7. februarja sam predsedoval seji svoje vlade in zahteval od vsakega člana vlade posebej, naj ne odpotuje v Beograd, dokler se ne reši vprašanje sestave kraljevega namestništva.¹²² Naslednjega dne je dr. Šubašić večerjal z Yarrowom. Zaskrbljen za svojo bodočnost in usodo dr. Mačka je spet namignil, da bi se najrajši vrnil v ZDA, se upokojil in začel pisati spomine.¹²³

Vendar pa je dr. Ivan Šubašić s svojo vlado 15. februarja 1945 dopoldne slednjič le odletel v Beograd. Bernard Yarrow je z zadnjim telegramom št. 89 o tem v najstrožji tajnosti poročal svojim nadrejenim, v prvi vrsti direktorju OSS generalu Donovanu in hkrati posredoval tudi vsebino kraljevega pisma v upanju, da bo Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije sprejel sestavo kraljevega namestništva, ki mu bo skupna vlada prisegla.¹²⁴

Kraljevi Šubašićevi vladi pa so bila namenjena reprezentančna darila: 6 brivskih aparatov, 100 britvic, 3 pozlačena Parker nalivna peresa, 3 mehanični svinčniki, 6 svetilk z baterijami in 6 vžigalnikov.¹²⁵ Operacija Shepherd Project je bila tako končana.

Dušan Biber

THE SHEPHERD WITHOUT SHEEP
DR IVAN ŠUBAŠIĆ AND THE OSS SHEPHERD PROJECT

S u m m a r y

This paper, which is based almost entirely on the OSS New York Office's Secret Intelligence (SI) files (declassified in 1986 - National Archives and Records Administration, Washington, DC, Record Group 226, Entry 160, Box 26, Folders 167-9) deals with the activities and affiliation of Dr Ivan Šubašić, the former Governor (Ban) of Croatia and the last Prime Minister of the Yugoslav Royal Government in Exile, with the American secret intelligence service, the Office of Strategic Services - OSS, in the years 1944-45. Dr Amy Schmidt, an archivist in the National Archives has already summarised those activities in her excellent paper, which was read at the conference of the American Association for the Advancement of Slavic Studies held in Washington, DC in 1995. Kirk Ford Jr. vaguely tackled this issue in his thesis published in 1992 which refers to the biography of General William Donovan, Director of the OSS, written by Anthony Cave Brown.

The OSS' Director, General Donovan met Dr Šubašić at least four times (26 August and 16 October 1943 in New York City, 3 May 1944 in Washington, DC, and on 22 August 1944 in London). Dr Šubašić presented his *Penetration of Yugoslavia Project* in September 1943, according to which he would be the head of a mission based in Bari or Brindisi in southern Italy. Contacts would be established with roughly 1250 Yugoslav officers in POW camps in Italy, with the representatives of the Croat Peasant Party in occupied Croatia, the headquarters of the Croat Home Guards (Domobrans) and Tito's partisans. The Chief of the New York Secret Intelligence, John C. Hughes, was primarily interested in collecting military intelligence through Dr Šubašić's network.

President Franklin D. Roosevelt was being continuously informed of the developments of this operation code-named the Shepherd Project. As early as February 1944, Marshal Tito accepted the

¹²⁰ Cable Nr. 81 (napaka pri številčenju v dokumentu - op. p.), 29. 1. 1945.

¹²¹ Bernard Yarrow - Charles E. Cheston, 6. 2. 1945; prim. D. Biber: Komprimitirajući dokumenti. VUS, 19. 9. 1973, št. 115, str. 24-26.

¹²² Bernard Yarrow - Charles E. Cheston in drugi, 8. 2. 1945.

¹²³ Isto, 9. 2. 1945.

¹²⁴ Cable Nr. 89, 15. 2. 1945.

¹²⁵ Bernard Yarrow - poročnik W.T.W Beale, brez datuma.

proposal to meet Dr Šubašić in secret in the liberated territory. However, nothing was done in this respect until their official meeting on the island of Vis in June 1944.

Winston Churchill strongly urged King Peter II of Yugoslavia to appoint Dr Šubašić as the new Prime Minister of the Yugoslav Royal Government in Exile. Bernard Yarrow was promoted to the rank of a US colonel, dispatched to London and given a suite in the Hotel Claridge's in order to keep in close touch with Dr Šubašić. A series of cables, named the *Ivan Cables* and later the *Shepherd Cables Series #2*, was exchanged between London and Washington between 17 May 1944 and 15 February 1945, in which Bernard Yarrow meticulously reported on the activities of the Shepherd (Dr Šubašić) and King Peter of Yugoslavia throughout the delicate phases of the negotiations with Marshal Tito regarding the formation of an interim joint Yugoslav government.

Bernard Yarrow cabled to Whitney Shepardson, Chief of the Secret Intelligence in the OSS headquarters in Washington, DC on 17 May 1944: "I am spending from 5 to 6 hours every day with the Shepherd and he is consulting and confiding in me in every step so far taken by him." In a letter to Mr John C. Hughes dated 24 November 1944 he pointed out: "My relationship with Shepherd's boss and his wife [King Peter and Queen Alexandra] and mother-in-law [Princess Aspasia] is excellent. He confides in me and reports everything that comes to his knowledge."

After some differences of opinion the Shepherd Project became a joint OSS - State Department operation. Nevertheless, the State Department refused to give Yarrow the title Special Advisor or Special Counsellor to the Ambassador and "in event of political embarrassment arising from Yarrow's connection or activity it would have to disavow him entirely" as they put it.

Yarrow passed on many official Yugoslav documents sometimes even before they were sent to the British Government. The Shepherd Project operation thus enabled the US Government to be promptly and adequately informed well in advance, as well as to advise Dr Šubašić and King Peter and to a certain extent influence their policy. However, the Americans failed to win over the Croat Domobrans and form a united military force with the Partisans.